

NEW AGE OG DET SENMODERNES SAMFUNDSSTRUKTUR

Jørn Bjerre

Artiklen stiller det religionshistoriske fænomen *new age* i relation til det senmodernes samfundsstruktur.¹ Hensigten er at forstå den tiltrækning, som *new age* har i en tid, da den danske folkekirke *som religion* synes at have et forklaringsproblem, og da de nye organiserede religioner – der ganske vist er mangfoldige i antal – ikke har noget samlet signifikant antal tilhængere. *New age*, der her i artiklen defineres som en religiøs vidensform, synes derimod at trænge ind i samtiden og blive brugt på en sådan måde, at fænomenet må tages alvorligt af såvel religions- som samfundsvidenskaben.

I

Det moderne er ikke, sådan som en vulgær sekulariseringsteori forestillede sig det, blevet til ved at overvinde det religiøse perspektiv, hvad *new age*-fænomenet er et af de mest eklatante beviser på. Man kan derfor ikke anskue religion og sekularisering som modsætninger, men må se dem som interrelaterede elementer i de historiske processer, der har ført til moderniteten. Kristendommen er for eksempel, ifølge historikeren Marcel Gauchet, selv en af de største sekulariserende kræfter i historien.

Religion er en bestemt form for viden om verden, der som andre former for viden er med til at bearbejde verden og vor perception af den. *New age* må anses som en sådan religiøs viden og altså ikke som en regression bag om det moderne eller et tilbagefald til 'det religiøse'. Den er derimod udtryk for en kondensering af religiøs viden i samfundet, der tager en form, som går i dialog med samtiden. Den er et fænomen, der udtrykker et forsøg på at gå hinsides de grænser, som moderniteten – som bevidsthed – sætter, hvorfor man må se det "som en ekspansion i forhold til den moderne rationalitet snarere end som en anti-rationel bevægelse" (Mortensen 1986, 25).

Vil man således forstå *new age*, må man prøve at se 'rationalet' i denne vidensbaserede vilje til ekspansion.

¹ Artiklen er en omarbejdning af en stor emnekreds, *Genopfindelse af sammenhæng, risiko, funktionel differentiering og opkomsten af transrationelle bevægelser i det moderne samfund*, Institut for Religionsvidenskab, Aarhus Universitet. Jeg takker Lone Grøn og Dorit Wium-Andersen for kritik og råd i forbindelse med arbejdet med denne opgave/artikel.

II

‘Det moderne’ betegner den sociale orden, som opstod i udviklingen frem mod det 18. århundrede, hvis væsentligste kendetegn, ifølge samfundsteoretikeren Niklas Luhmann, er overgangen fra en stratificeret til en funktionel differentieret social orden, det vil sige fra en vertikal differentiering, som man kender det fra feudaltiden, til en horisontal differentiering, hvor det er samfundets funktioner, der bestemmer samfundets form.

Man kan også sige, at der har fundet en social decentralisering sted, således at det blev samfundets enkelte funktioner i stedet for en politisk hersker eller religiøs forestilling, der kom til at diktere logikken bag samfundets form. Denne decentralisering betød, at grundlaget for en samlende fortælling eller en overordnet verdensforklaring smuldrede. ‘Nødvendighed’ i samfundet blev erstattet af ‘chance’: Der var ikke længere noget absolut princip, man kunne forklare verden ud fra, hvilket vil sige, at verdens kontingens blev trukket frem, og at tænkningen i stigende grad kom til at afdække ‘risiko’ snarere end ‘sammenhæng’ som eksistensens grundvilkår. Overgangen kan iagttages i idéhistorien, hvor man i tiden efter Hegel kan se afgørende skift i tyngdepunkt fra en overvejende teologisk eller metafysisk diskurs, som havde redegjort for sammenhæng på grundlag af rekurs til noget absolut, til en overvejende sociologisk diskurs, som uden at være en regression bag om den samfundsmæssige realitet skulle forklare virkeligheden som sociale sammenhænge. Denne situation, hvor Gud, som verdensviden og den samfundsmæssige ordens reference og orienteringspunkt, bliver fjernet, er nok bedst beskrevet af Nietzsche, der her foregriber den risikosociologi, der inddrages nedenfor.

Was taten wir, als wir die Erde von ihrer Sonne losketteten? Wohin bewegt sie sich nun? Wohin bewegen wir uns? Fort von allen Sonnen? Stürzen wir fortwährend? Und rückwärts, seitwärts, vorwärts, nach allen Seiten? Gibt es noch ein Oben und ein Unten? Irren wir nicht durch ein unendliches Nichts? Haucht uns nicht der leere Raum an? Ist es nicht kälter geworden? (*Die fröhliche Wissenschaft*, citeret efter Frank 1984, 26).

Sociologien har siden forsøgt at forklare, hvorfor et samfund på vej *fort von allen Sonnen* ikke opløses eller disintegreres. Den rejste spørgsmålet om, hvorledes social orden er mulig i et atomiseret (Simmel), differentieret (Durkheim) samt rationaliseret og affortryllet (Weber) samfund.

III

At det moderne samfund er funktionelt differentieret vil sige, at det reproducerer sig via funktionsvaretagelsernes reproduktion, samt at det reducerer social kompleksitet ved at uddifferentiere funktionelle områder, der kan varetage denne reduktion. Det betyder også, at samfundet ikke kan andet end at differentiere sig; sagt med andre ord, at det er bundet til en udviklingsbane, som det ikke selv kan gribe ind overfor (Harste 1996).

Dette betyder en paradoksal stigning i verdenskompleksiteten: Samfundet reducerer kompleksitet ved at differentiere sig, hvorved den samlede verdenskompleksitet stiger. Og hvis samfundet, eller rettere dele af samfundet, forsøger at gøre noget ved denne stigning, kender samfundet kun een vej: at differentiere sig, hvilket vil sige, udsondre en social funktion, der varetager denne reduktion, hvilket alt i alt giver endnu en stigning i kompleksiteten.

Man kan ifølge denne logik se det senmoderne som en hyperdifferentieret social orden, der fungerer via sin egen systemiske rationalitet, uden at noget menneske eller nogen gruppe af mennesker kan gribe ind over for denne proces, hvorfor man i det senmoderne må leve i tillid til samfundets egen logik. Man må vænne sig til et stadig mere abstrakt samfund, et samfund, der producerer stadig mere viden, som forgrener sig ud i stadig mere specialiserede områder, som man vil forstå mindre og mindre af, men hvis konsekvenser alligevel vil blive mere og mere mærkbare. Det er dette forhold mellem menneske og automatiseret samfundsorden, som Luhmann m.fl. har beskrevet som *risikosamfundet*.

På samme måde som rationalisering, individualisering og *Entzauberung der Welt* var den horisont, som Max Weber talte om i 1919, er risiko blevet den horisont, som vi må acceptere som mennesker i det fremskredne moderne; risiko er, for at sige det på Webersk, blevet *das Schicksal unserer Zeit*.

IV

I løbet af de sidste par årtier er denne tilstand accelereret. Den informationsteknologiske, mediemæssige, militære, økologiske og økonomiske globalisering har skærpet risikobevidstheden. Det er i denne situation, hvor risiko- og kontingensbevidsthed er blevet det sociales a priori, at new age-bevægelsen har taget form.

New age-viden er viden om det ydres risiko og det deraf nødvendige indre holdepunkt samt utopien om, at verden vil være anderledes og bedre, hvis alle fulgte dette eksempel og knyttede an til deres indre. Hvis alle forfølger logikken 'kend dig selv, og du kender verden' vil verden transformeres og en ny tid opstå.

New age-fænomenet tager således konsekvensen af den funktionelle differentiering, idet det går ud fra det valg, at man enten må acceptere risiko som grundvilkår eller finde sammenhænge hinsides religion og videnskab i forlængelse af differentieringen, i et princip om sammenhæng, i en verdensånd, et fornuftsprincip eller et kosmos.

Man kan sige det sådan, at new age tilbyder et vidensregime, som gør, at man kan leve i verden på en sådan måde, at paradokser bliver til viden, i stedet for i risikosamfundets virkelighed, hvor viden fører til mere viden, der blot fører flere paradokser med sig. Dermed kan new age som vidensregime tilbyde noget, som kirken som funktionssystem ikke kan (og heller ikke vil): det udifferentierede, sammenhængen i det differentierede. Derfor kan man se new age som et svar på den horisontale differentierings konsekvens i modsætning til kirken, der udgør en del af denne differentiering,

og først – så at sige – kan være religion, når differentieringens legitimitet er respekteret. Kirken har som det moderne samfunds religiøse kommunikationsinstitution for længst abdiceret fra verdensviden til fordel for funktionssystem-viden, idet den har overladt til andre systemer at varetage deres egne funktioner: Videnskab, økonomi, sundhed og politik er ikke længere spørgsmål, som kirken har autoritet over.

New age fremkommer som en reaktion på denne differentiering, som en transrational fornuft, der etablerer sammenhænge på et overordnet plan, mens kirken, der kan tilbyde indre fred med forholdene, som de er, må kræve, at verden, som den er, accepteres.

New age er altså en religiøs reaktion på samtiden, hvor religion her forstås luhmannsk som et menneskeligt forhold til det *fundamentale kontingensproblem*. Det er en kommunikeret vished om, at “[h]inter dem Horizont laufen die Linien wieder zusammen, das Getrennte wird wieder Eins und das Sinnwidrige wird doch noch zu Sinn” (Luhmann 1979, 39). Derfor må opkomsten af new age i det senmoderne ses som opkomsten af udkast til verdensviden på tidens betingelse, der kan fremsætte alternativer til det senmodernes risiko og kontingens. New age er en logik, der slutter fra selvkontrol, fra autenticitet i det indre, til bagvedliggende sammenhænge.

V

Ifølge Wouter J. Hanegraaff kom new age-bevægelsen til bevidsthed om sig selv som bevægelse i slutningen af 1970'erne: “The New Age movement is the cultic milieu having become conscious of itself, in the later 1970s, as constituting a more or less unified ‘movement’.” (Hanegraaff 1995, 440). New age udgør som bevægelse en anden type reaktion i samfundet end de sociale (protest-)bevægelser og de nye religioner, der begge var med til at lægge grunden for new age-bevægelsen, men som udgør grundlæggende andre typer af reaktioner. New age-bevægelsen adskiller sig afgørende fra de andre ved ikke at fungere ved at organisere eller institutionalisere sig. New age er heller ikke verdensforsagende, men udgør en form for viden, der er let at integrere i det senmodernes livsform, hvorfor new age'ere ikke er synlige i samfundet på samme måde som protestbevægelser og de nye religioner kan være det.

Siden 1960'erne har mange nye religioner etableret sig i Vesten. Og det er netop ved dette, at de er religioner, hvad her vil sige, at de er organiseret ud fra religiøse ideer, der har en bestemt fast form, og at deres organisationer udgør egne sociale strukturer med lederskab og statusgrader. Hermed adskiller de sig fra new age-bevægelsen, der ganske vist er bundet op omkring væsentlige forfattere og personligheder, men er det via markedets logik og på grundlag af argumentation. Det vil sige, at new age-bevægelsens tyngdepunkter er et spørgsmål om, hvilke bøger m.m. der sælger, samt om, hvem der kan virke overbevisende inden for en ‘new age-offentlighed’.

New age er en individualiseret bevægelse, der bliver til i tiden som interesse i ideer om bevidsthedsmæssige spørgsmål og bevidsthedsorienterede udlægninger af verden

og menneskenes rolle i den. Her er der nærmest tale om *forbrugere* af bestemte typer af litteratur, kurser, foredrag, healing, terapi, fødevarer, musik, politiske anskuelser (ikke partipolitik, men kosmisk forståelse af den politiske verdens rolle og betydning).

Selv om man må skelne mellem de nye religioner og new age, så har de også fælles rødder. 1960'ernes Amerika, hvis interesse for det alternative fik de nye religioner til at spire frem, udgør en af de væsentligste forløbere for new age-bevægelsen. De nye religioners tilstedeværelse i Vesten gjorde opmærksom på den indiske religion, hvilket passede godt ind i ånden fra 60'ernes oprørs- og hippiebevægelser. Østen blev det store alternativ til den vestlige rationalitet; man vendte sig mod øst, fordi man vendte sig væk fra Vesten i en vilje til at sprænge de rammer, samfundet i vest satte (rationaliteten).

Det nye verdensbillede tog sin begyndelse i reaktionerne på det traditionelle samfund. Læsningen af indiske religiøse tekster var del af en generel *udvidelsestendens* i ungdommen på linie med, at eksperimenteren med narkotiske stoffer og meditations-teknikker var del af en opmærksomhed på bevidsthedsudvidelsen som mulighed. Udvidelsestendensen faldt sammen med en generel vilje til at sætte spørgsmålstejn ved det gældende videnssystems autoritet. De grænser, der umiddelbart gjaldt i samfundet, kunne ændres, skubbes, udvides. Det blev klart, at man, hvis man gik sammen og så tingene ud fra en anden vinkel, kunne ændre dem grundlæggende.

I et berømt essay, *New Religious Consciousness and the Crisis in Modernity*, fra 1976 behandlede sociologen Robert N. Bellah denne vilje til forandring. Han peger på, at 1960'erne var det årti, hvor den første generation af unge efter Anden Verdenskrig begyndte på universiteterne. De var vokset op i 1950'ernes og 1960'ernes velstand og teknologiske boom som en sorgløs ungdom, der blev bevidstgjort om ikke-materialistiske temaer. Disse temaer blev formaliseret som krav og protester mod en række kriser, der desillusionerede deres idealer: USAs lange engagement i Vietnamkrigen, Kennedy-mordet og Watergateskandalen m.m.

De sociale bevægelser mod Vietnamkrigen, hippiebevægelsen og sex, drugs og rock'n'roll-eksperimenterne spillede en rolle i den traditionelle autoritets og den politiske legitimitets smuldren. Overordnet betraget var der ifølge Bellah tale om en reaktion på nogle grundlæggende amerikanske værdier, der var repræsenteret ved 'biblical religion' og 'utilitarian individualism'. Disse værdier var ikke længere "a meaningful pattern of personal and social existence" (Bellah 1976, 339).

Sammen med den individualistiske utilitarisme blev denne type kristendom – så at sige – eksponent for en amerikansk konformitetens semantik, der delvist blev opløst af viljen til en ny tænkning og livsform. Normer og værdier, der havde rod i den vestlige puritanske kanon, blev søgt udvidet med elementer fra andre kulturer: "thus the religion of the counterculture was by and large not biblical. It drew from many sources including the American Indian. But its deepest influences came from Asia" (*ibid.*, 341). Den religiøse åbenhed mod øst hang sammen med en generel åbenhed af såvel social som bevidsthedsmæssig karakter, forårsaget af en generel mangel på mening. Denne mangel på mening i den moderne verden har fortsat været grund til innovationer i den religiøse semantik. Det er ud af denne situation, new age-kulturen er vokset.

New age-forfatterne James Redfield og Carol Adrienne, har beskrevet reaktionerne i 1950'erne og 1960'erne som *Waking Up to the Mystery*:

In the 1960s we seemed to awaken enough to intuit en masse that Western culture had ignored the higher dimensions of human life. ... By the end of the decade, we seemed to realize that if we were to truly open up and turn our focus to our unexplored potential as human beings, it was not a matter of one group telling another it must change, trying to *force* social evolution. It was a matter of each person looking within, transforming within, and then by collective effect transforming society (Redfield 1995, 25).

Dernæst beskriver de 1970'erne som introspektionens, "human-potentials" og interessen i østlig religions årti, 1980'erne skulle være new age-årtiet (*ibid.*, 25ff), som leder over i 1990'erne, hvor der er tale om *creating a New Worldview*: "Freed from our fivehundred-year-long secular preoccupation, we are now pulling together a consensus about our higher spiritual nature" (*ibid.*, 27).

VI

New age-bevægelsen som vidensregime forstår sig som en forsoning af differentieringen i en bevidsthed, som 'har lært' af differentieringens historie. Den tager derfor ikke afstand fra konventionel religion og videnskab, men indopererer disse i et nyt regime, som skiller sig ud ved et imperativ om sammenhæng.

Denne viden betjener sig af et sprog, der er et konglomerat af religiøs, filosofisk, spirituel og naturvidenskabelig viden. Et eksempel er fysikeren Fritjof Capra, der bl.a. i sin bog fra 1975, *The Tao of Physics: An Exploration of the Parallels between Modern Physics and Eastern Mysticism*, har beskrevet sammenhænge mellem østlig mystisk viden og vestlig naturvidenskab. I en mere politisk orienteret bog fra 1982, *The Turning Point: Science, Society, and the Rising Culture*, analyserer Capra verdenssituationen ud fra en krisebevidsthed, som han mener berører alle aspekter af den moderne virkelighed. Han begrunder krisen med, at vi sidder fast i et forældet newtoniansk/cartesiansk verdensbillede i stedet for at passere videre til et nyt.

For at forstå en nutid i krise vender Capra sig både til Asiens gamle tekster og til fremtiden, der for ham vil sige en viden, der går videre end videnskaben. Vi må ifølge Capra forlade det *gamle paradigme* til fordel for et nyt, mere tidssvarende holistisk og økologisk virkelighedssyn, hvis krisen skal overvindes (Hanegraaff 1995, 96). Dette gamle paradigme er differentieringens historie – tiden imellem dengang menneskene levede med viden om helhed og tiden, da menneskene igen vil begynde at leve med en holistisk bevidsthed. Som andre new age-forfattere føler Capra sig tvunget væk fra det rationelle. Verden kan nemlig ikke forstås rationelt, fordi den er bevidsthed og struktureret efter kosmiske regler.

Et andet eksempel er Marilyn Fergusons bog, new age-manifestet *The Aquarian Conspiracy. Personal and Social Transformation in the 1980s*. Som det fremgår af

bogens undertitel er udgangspunktet, at samfundet vil undergå en radikal transformation, som finder sted som følge af en nødvendighed, der fremstår af den situation, som den økologiske trussel, militære konflikter og politiske kriser i forbindelse med overgangen til verdenssamfundet betyder. Transformationen starter som en åndelig udvikling hos det enkelte menneske og går derefter over i en generel bevidsthedsændring, som fører til social forandring på et globalt plan:

We are changing because we must. Historically, peace efforts have been aimed at ending or preventing wars. ... But peace is more fundamental than that. Peace is a state of mind, not a state of the nation. Without personal transformation, the people of the world will be forever locked in conflict. ... War is unthinkable in a society of autonomous people who have discovered the connectedness of all humanity, ... who know that all revolutions begin within (Ferguson 1980, 411).

Transformationen finder sted i form af netværk, bevægelser og publikationer, der cirkulerer viden om verden som bevidsthed. Der er tale om ikke-organiserede grupper, uden institutionel struktur og politisk ledelse. Alligevel arbejdes der på en sådan måde med bevidsthedsændringen, at der peges i en bestemt retning (Ferguson 1980, 409).

En af de væsentligste nyere new age-publikationer er James Redfields roman, *The Celestine Prophecy*. Bogen har ligget nummer ét på New York Times' bestsellerliste og øverst på Publishers Weekly i 153 uger. Romanen, der er oversat til mere end 20 sprog, er blevet fulgt op af en guide, *The Celestine Prophecy. An Experiential Guide*, som Redfield har forfattet sammen med Carol Adrienne.

Den niende indsigt, som betegnende hedder "The Emerging Culture", sammenfattes således:

As we all evolve toward the best completion of our spiritual missions, the technological means of survival will be fully automated as humans focus instead on synchronistic growth. Such growth will move humans into ever-higher energy states, ultimately transforming our bodies into spiritual form and uniting this dimension of existence with the afterlife dimension, ending the cycle of birth and death (Redfield 1995, xviii).

Her genfindes Fergusons og Capras budskab om en transformation, en ny tid eller et nyt paradigme. Der skal komme en slags bevidsthedsbaseret verdensrige som følge af menneskenes individuelle spirituelle udvikling. Dette budskab finder man også hos en anden stor new age-forfatter, new age-hegelianeren Ken Wilber. I et omfattende bogprojekt, som han har kaldt "Kosmos", argumenterer Wilber for, at verden er på vej imod en større grad af erkendelse af verdensånden. Første bind, *Sex, Ecology, Spirituality. The Spirit of Evolution*, kom i 1995, og her hævder Wilber, at verdensånden vil vise, at rationaliteten er et slør, som vi må bryde igennem, til en transrationel perception.

And so there we stand now, at rationality, poised on the edge of transrational perception, a *scientia visionis* that is bringing here and there, but ever and ever more clearly, to all sorts of people in all sorts of places, powerful glimmers of a true Descent of the all-pervading World Soul (Wilber 1995, 524).

VII

New age-bevægelsen er en bevidsthedsbaseret bevægelse, der kan ses som udtryk for en vilje til at syntetisere et differentieret samfunds- og virkelighedsbillede. New age tænker samfundets sfærer i relation til hinanden på en sådan måde, at det giver mening for det enkelte menneske: Helbred bliver ikke kun et spørgsmål om at være syg/ikke syg, men også om åndelig udvikling, på samme måde som koden rig/ikke rig ikke er forbeholdt det økonomiske system. Penge, sundhed, viden, seksualitet hænger sammen i en logik, som vekselvirker med universelle love og udvikling. New age er en semantik, der reducerer det senmodernes hyperkompleksitet ved at sætte nye forskelle i virkeligheden, der gør den enkelte i stand til at handle i samtiden, idet den kan foreskrive aktionsmønstre, som den enkelte kan deltage i og således være med til at ændre samfundet i retning af noget bedre.

New age er en reaktion på videnskabens manglende evne til at forklare det, der sker i verden, politikernes manglende evne til at ændre det, der sker, og de religiøse institutioners manglende evne til at tilskrive det, der sker, mening. Denne magternes magtesløshed betyder en desillusion, der skaber behov for nye sammenhænge. Det er det, new age giver.

New age er et semantisk opgør med det modernes konsekvens, dets samfundsmæssige magters magtesløshed og risiko, hvilket hverken den danske folkekirke eller de nye religioner udgør, idet folkekirken arbejder som socialt system inden for samfundets funktionelle differentiering, mens de nye religioner ikke accepterer det modernes betingelser. Skal man forstå den interesse for new age, som der virkelig er i tiden, så må man gå ud fra det behov i tiden, som dækkes via new age.

Litteratur

BELLAH, ROBERT N.

1976 "New Religious Consciousness and the Crisis in Modernity", C. Y. Glock and R. N. Bellah, eds., *The New Religious Consciousness*, Berkeley.

CAPRA, FRITJOF

1982 *Wendzeit: Bausteine für ein neues Weltbild* (oversat fra *The Turning point*), Bern.

FERGUSON, MARILYN

1980 *The Aquarian Conspiracy. Personal and Social Transformation in the 1980s*, Los Angeles.

FRANK, MANFRED

1984 *Was ist Neostrukturalismus?*, Frankfurt am Main.

GAUCHET, MARCEL

1985 *Le désenchantement du monde. Une histoire politique de la religion*, Paris.

HANEGRAAFF, WOUTER J.

1995 *New Age Religion and Western Culture. Esotericism in the Mirror of Secular Thought*, Utrecht.

HARSTE, GORM

1993 "Risikosamfundet. En forestilling før det 21. århundrede", *Tendens*, 5. årg., nr. 2.

1996 *The Paradoxes of Risk Society: Political Thinking on Tolerance and Solidarity under the Conditions of Globalization*, Paper presented at the Copenhagen Seminar for Social Progress, Havreholm Castle, 4-6 October.

LUHMANN, NIKLAS

1977 *Funktion der Religion*, 1. Aufl., Frankfurt am Main.

1984 *Soziale Systeme. Grundriss einer allgemeinen Theorie*, Frankfurt am Main.

MORTENSEN, NILS

1986 *Paradigmeskrift i samfundsteorien?*, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.

REDFIELD, JAMES & CAROL AERIENNE

1995 *The Celestine Prophecy. An Experiential Guide*, New York.

WEBER, MAX

1988 "Wissenschaft als Beruf" (1919), *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tübingen.

WILBER, KEN

1995 *Sex, Ecology, Spirituality. The Spirit of Evolution*, Boston.

Summary

The article confronts the problem of the New Age movement from the angle of Niklas Luhmann's theory of society; it proposes a correlation between the development of late-modern society and the popularity of the New Age type of knowledge. The understanding of late modern functionally differentiated societies' production of risk, contingency and complexity could be an important factor in grasping the reason for the rise of the New Age movement in a secular era.

Jørn Bjerre

Stud.mag.

Institut for Religionsvidenskab

Aarhus Universitet